

การเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะของคณะศิลปศาสตร์ The Teaching of History of Arts at the Faculty of Liberal Arts

พิริยะ ไกรฤกษ์
Piriya Krairiksh

มีอาจารย์หลายท่านในสังกัดของคณะศิลปศาสตร์ที่สงสัยว่า เหตุใดจึงมีการเรียนการสอนวิชา “ประวัติศาสตร์ศิลปะ” ในภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ ด้วยเห็นว่าวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะน่าจะเป็นรายวิชาหนึ่งของคณะศิลปกรรมศาสตร์มากกว่า เพราะเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับงาน “ศิลปะ” โดยตรง นอกจากนี้วิชาประวัติศาสตร์ศิลปะของภาควิชาประวัติศาสตร์ก็มีผู้สอนเพียงคนเดียว ซึ่งเสมือนเป็นการผูกขาดการเรียนการสอนวิชานี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ จนถึงปัจจุบัน จึงดูคล้ายเป็นเผด็จการทางความคิด ซึ่งไม่สอดคล้องกับการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยที่เน้นความหลากหลายทางด้านความคิด

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเห็นเป็นโอกาสอันดีที่จะใช้วารสารศิลปศาสตร์ ฉบับปฐมฤกษ์ ทำความเข้าใจให้กับคณาจารย์และนักศึกษาในคณะ ตลอดจนผู้ที่สนใจวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะว่า เพราะเหตุใดวิชานี้จึงต้องขึ้นตรงกับภาควิชาประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ผู้เขียนยังต้องการแสดงให้เห็นว่า แนวการเรียนการสอนของวิชานี้ได้ส่งผลให้นักศึกษามีความคิดเป็นของตนเองภายใต้หลักของเหตุและผล โดยไม่ยึดติดกับทฤษฎีของนักวิชาการท่านใด

ก่อนที่จะกล่าวถึงการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ผู้เขียนขออธิบายเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันว่า “ประวัติศาสตร์ศิลปะ” หมายถึง การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจอดีตของมนุษย์จากงานศิลปะ อันได้แก่ ผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นโดยมีเจตนารมณ์ที่จะก่อให้เกิดความประทับใจ (Panofsky 1955, 10-14) ดังนั้น จุดมุ่งหมายของการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะจึงเป็นไปในทิศทางเดียวกับการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจอดีตของมนุษย์ แต่ต่างกันตรงที่วิชาประวัติศาสตร์ใช้เอกสารลายลักษณ์อักษรเป็นข้อมูลหลักในการศึกษา ในขณะที่วิชาประวัติศาสตร์ศิลปะเน้นหนักไปที่ข้อมูลทางด้านศิลปะ

อย่างไรก็ตาม สถาบันระดับอุดมศึกษาในประเทศไทยส่วนใหญ่ที่มีการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะมักเข้าใจว่า วิชาประวัติศาสตร์ศิลปะเป็นการศึกษาวิวัฒนาการทางศิลปะและ

การแสดงออกทางศิลปะ (Artistic Expression) ในรูปแบบต่างๆ ตามแต่ละยุคสมัย วิชาประวัติศาสตร์ศิลปะในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นเพียงการนำองค์ความรู้ที่มีผู้ศึกษาอยู่แล้วในอดีตมาเผยแพร่ (พิริยะ ๒๕๓๐, ๒๕๙) ซึ่งแตกต่างจากวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะที่คณะศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ให้นักศึกษาทำการวิจัยด้วยตนเอง เพราะการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์นั้น เน้นการศึกษาเพื่ออธิบายอดีตของมนุษย์โดยศึกษาจากข้อมูลที่เป็นศิลปะ ดังนั้น วิชาประวัติศาสตร์ศิลปะจึงอยู่ในขอบข่ายของการศึกษาประวัติศาสตร์

เมื่อทั้งวิชาประวัติศาสตร์และวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะต่างก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน จึงสามารถนำมาศึกษาร่วมกันได้เพราะต่างก็เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน วิชาประวัติศาสตร์สามารถคลี่คลายอายุเวลาของผลงานศิลปะ ทั้งยังให้ภูมิหลังของเหตุการณ์ในส่วนที่มีลายลักษณ์อักษรบันทึกไว้ ส่วนการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะด้วยวิธีการที่ถูกต้องก็สามารถใช้ในการตรวจสอบและประเมินความน่าเชื่อถือของเอกสารทางประวัติศาสตร์ได้ และยังเป็นส่วนเสริมที่ทำให้การศึกษาวิชาประวัติศาสตร์มีเนื้อหาที่เด่นชัดเป็นรูปธรรมขึ้นมาอีกด้วย

ดังนั้น ในกรณีที่มหาวิทยาลัยมีงบประมาณในการจัดการศึกษาอย่างเพียงพอก็สามารถแยกวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะออกเป็นสาขาวิชาย่อยสาขาหนึ่งของภาควิชาประวัติศาสตร์ได้ เช่นเดียวกับ สาขาวิชาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า เป็นต้น โดยเฉพาะปัจจุบันการศึกษาประวัติศาสตร์ในความหมายกว้างๆ คือ การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจอดีตของสังคมมนุษย์ ซึ่งย่อมมีวิถีทางเลือกอันหลากหลายที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายดังกล่าว โดยมีต้องจำกัดอยู่ภายในกรอบของการศึกษาจากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามเมื่อมหาวิทยาลัยมีงบประมาณที่จำกัดจึงไม่อาจแยกการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะออกมาเป็นอีกสาขาหนึ่งได้

ด้วยเหตุนี้ เมื่อวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะเป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจอดีตของมนุษย์ จึงไม่เหมาะสมที่จะอยู่ภายใต้สังกัดของคณะศิลปกรรมศาสตร์ เพราะคณะศิลปกรรมศาสตร์มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างสรรค์งานศิลปกรรมในปัจจุบัน ทั้งยังส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้ชำนาญในงานศิลปหัตถกรรมต่างๆ รวมถึงกระตุ้นให้เกิดความริเริ่มสร้างสรรค์ในการประดิษฐ์ผลงานของตน

นอกจากนี้การเรียนการสอนของคณะศิลปกรรมศาสตร์ย่อมเน้นหนักไปที่การปฏิบัติมากกว่า หากจะศึกษาในภาคทฤษฎีก็เป็นเพียงแนวทางที่จะนำไปสู่การปฏิบัติเท่านั้น เช่นที่นักศึกษา

ในคณะศิลปกรรมศาสตร์และนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จะต้องเรียนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะเป็นวิชาบังคับ เพราะจำเป็นต้องรับทราบรูปแบบต่างๆ ของศิลปะที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นในอดีต เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับผลงานของตน การเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะของคณะศิลปกรรมศาสตร์และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จึงเน้นที่การบรรยายโดยนำองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้วมาเผยแพร่ ซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ ที่เน้นให้นักศึกษาเรียนรู้ถึงระเบียบวิธีวิจัยเพื่อแสวงหาองค์ความรู้ด้วยตนเอง

จุดมุ่งหมายในการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะของภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ในระดับปริญญาตรี คือ ให้นักศึกษาเรียนรู้ระเบียบวิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะเพื่อนำไปใช้ได้อย่างเป็นระบบ โดยมีวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย (ป. ๓๑๒) เป็นวิชาหลักและเป็นวิชาบังคับของนักศึกษาในภาควิชาประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เพราะทางภาควิชาประวัติศาสตร์เห็นความสำคัญว่านักศึกษาควรจะมี ความรอบรู้ในวิธีการต่างๆ ของการวิจัยทางประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยนั้น ผู้เขียนตระหนักดีว่ามีนักศึกษาเพียงไม่กี่คนที่รักและสนใจจะศึกษาวิชาดังกล่าวอย่างจริงจังเพื่อนำไปประกอบอาชีพ จึงไม่เน้นหนักที่การวิจัยเพียงอย่างเดียวแต่มีการบรรยายและทัศนศึกษานอกสถานที่เป็นส่วนประกอบด้วย

ในการบรรยายนั้นเน้นไปที่จุดกำเนิดขององค์ความรู้ที่มีอยู่ในปัจจุบันว่า องค์ความรู้ดังกล่าวเกิดขึ้นได้อย่างไร และจากการวิเคราะห์ตีความหลักฐานของใคร โดยให้นักศึกษาเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าเหตุผลในการสร้างทฤษฎีของนักวิชาการแต่ละท่านมีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด ทั้งนี้เพราะองค์ความรู้ที่มีอยู่ทั้งหมดเป็นเพียงสมมุติฐานจากการวิเคราะห์หลักฐานที่นักวิชาการทุกท่านใช้ร่วมกัน เพียงแต่ระเบียบวิธีการวิจัยอันเป็นผลที่ก่อให้เกิดบทสรุปนั้นมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละทฤษฎี

การศึกษาและฝึกฝนระเบียบวิธีการวิจัยนั้น ผู้เขียนให้นักศึกษาทำรายงานประจำภาคและทำรายงานย่อยซึ่งเป็นส่วนประกอบของการทัศนศึกษา รายงานประจำภาคเป็นการศึกษาศิลปะโบราณวัตถุสถานที่ซึ่งไม่เคยมีผู้ใดทำการวิจัยมาก่อน โดยนักศึกษาจะต้องใช้ระเบียบวิธีที่ได้เรียนรู้มาใช้ในการวิจัยและวิเคราะห์ด้วยดุลยพินิจของตนเอง (พิริยะ ๒๕๓๓, ๒๔ - ๕๑)

ส่วนการศึกษานอกสถานที่นั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ เพราะทำให้นักศึกษาจะได้ศึกษาศิลปโบราณวัตถุสถานด้วยตนเอง นักศึกษาจะได้เห็นขนาดและสัดส่วนที่แท้จริงของศิลปะเหล่านั้น ทั้งยังสามารถแยกได้ว่าส่วนใดเป็นของโบราณจริง และส่วนใดเป็นของที่สร้างขึ้นใหม่ นอกจากนี้ยังสามารถเข้าใจสภาพแวดล้อมที่เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะได้ดียิ่งขึ้น

นอกจากวิชาหลักที่เน้นระเบียบวิธีวิจัยแล้ว ยังมีการสอนรายวิชาย่อย เช่น วิชาประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก (ป.๓๕๕) วิชาประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศอินเดีย (ป. ๓๓๗) และวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศใกล้เคียง (ป.๓๓๔) เพื่อให้สอดคล้องกับการเรียนการสอนตามภูมิภาคในระดับปริญญาโท โดยเป็นวิชาเลือกของนักศึกษาในภาควิชาประวัติศาสตร์ และนักศึกษานอกคณะที่มีความสนใจในวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ วิชาเหล่านี้สอนโดยใช้การบรรยายเนื้อหาและองค์ความรู้ที่มีอยู่ รวมทั้งการนำทัศนศึกษาในต่างประเทศตามโอกาส รายวิชาย่อยเหล่านี้ไม่สามารถนำมาใช้เป็นวิชาเอกได้เพราะขาดตำรา ซึ่งเขียนเป็นภาษาอังกฤษหรือภาษาของแต่ละประเทศที่ทำการสอนและนักศึกษาจำต้องเรียนภาษาของท้องถิ่นเหล่านี้ นอกจากนี้ยังต้องศึกษาโดยแสวงหาข้อมูลจากต่างประเทศด้วย ดังนั้น ด้วยข้อจำกัดในด้านภาษา ตำรา และข้อมูล จึงเป็นเหตุผลประการสำคัญที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ ไม่อนุญาตให้นักศึกษาทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะของต่างประเทศ เพราะปัจจัยดังกล่าวไม่เอื้ออำนวยต่อการศึกษา

อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะในระดับปริญญาตรี มิได้มีจุดมุ่งหมายไปที่การผลิตนักวิชาการที่มีประสิทธิภาพเพียงอย่างเดียว แต่นักศึกษาสามารถนำความรู้ที่ได้เล่าเรียนมาไปประกอบอาชีพในขอบข่ายของการท่องเที่ยว นิเทศศาสตร์และการบันเทิงได้อีกด้วย

การศึกษาวชิราวุฒินี้ในระดับปริญญาโทมีวิชาทฤษฎีและวิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะ (ป.๖๘๓) ที่เน้นหนักเพื่อศึกษาระเบียบวิธีการวิจัยเพียงอย่างเดียว เช่น การวิจัยรูปประติมากรรมสัมฤทธิ์ซึ่งกรมศิลปากรขุดพบที่ปราสาทสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ (รัชดาพร ๒๕๓๘) กรณีนี้นักศึกษาเสนอว่าเป็นของที่สร้างขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งความคิดเช่นนี้ขัดแย้งกับงานวิเคราะห์ของนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญของต่างประเทศที่ได้ศึกษาประติมากรรมดังกล่าวมาก่อน แต่นักศึกษาก็ได้ให้เหตุผลที่แสดงให้เห็นว่าการวิเคราะห์ของเขามีน้ำหนักและน่าเชื่อถือมากกว่าผู้เชี่ยวชาญ

อีกตัวอย่างหนึ่งของงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ซึ่งเสนอสมมุติฐานที่ต่างไปจากองค์ความรู้ในอดีตอย่างสิ้นเชิง คือ วิทยานิพนธ์ เรื่อง การกำหนดอายุเวลาของสตูปในวัดจามเทวี จังหวัดลำพูน : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ (สุพินดา ๒๕๔๒) ที่เสนอว่าสตูปสี่เหลี่ยมในวัดจามเทวี อาจสร้างขึ้นในสมัยพญาติโลกราชแห่งล้านนา (ครองราชย์ประมาณ พ.ศ. ๑๙๘๕ - ๒๐๓๐/ค.ศ. 1442 - 1487) มิใช่เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ 12) ในสมัยหริภุญชัยดังที่เคยเชื่อกันมาแต่เดิม โดยมีหลักฐานและเหตุผลที่มีน้ำหนักมากกว่าสมมุติฐานของยอร์จ เซเดส์ อันนับเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ไม่เคยมีผู้ใดคิดและกระทำมาก่อน ในปัจจุบันองค์ความรู้ใหม่เช่นนี้จะเกิดขึ้นได้เฉพาะที่คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพียงแห่งเดียวเท่านั้น

การที่วิชาประวัติศาสตร์ศิลปะมีผู้ศึกษาน้อยคนเนื่องมาจากเป็นวิชาที่มีข้อจำกัดค่อนข้างมาก ทั้งนี้เพราะผู้ที่ศึกษาต้องมีคุณสมบัติ ๒ ประการ คือ รักงานศิลปะและสนใจประวัติศาสตร์ หากมุ่งความสนใจไปในทางใดทางหนึ่งเพียงอย่างเดียวก็จะไม่เกิดผลดีต่อการศึกษา นอกจากนี้ยังต้องสิ้นเปลืองทุนทรัพย์เพื่อใช้ในการเดินทาง แสวงหาข้อมูล และบันทึกข้อมูลด้วยภาพถ่ายจึงทำให้วิชานี้มีผู้ศึกษาน้อยลงไปอีก ทั้งผู้ศึกษาายังต้องอาศัยภาษาต่างประเทศในการค้นคว้าซึ่งส่วนใหญ่เขียนเป็นภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาเยอรมัน จึงเป็นการตัดทอนจำนวนผู้ศึกษาที่มีน้อยอยู่แล้วให้เหลือน้อยลงยิ่งขึ้น ข้าเมื่อจบไปแล้วยังหางานรองรับได้ยาก เพราะหากผู้ที่ไม่ประสงค์จะใช้ความรู้ที่เล่าเรียนมาผลิตโบราณวัตถุจำลองหรือประกอบธุรกิจค้าวัตถุโบราณแล้วงานที่ตรงกับวิชานี้ก็มีเพียงการเป็นครู อาจารย์ หรือรับราชการเป็นภัณฑารักษ์ในพิพิธภัณฑ์เท่านั้น

ดังนั้น การมีผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะเพียงคนเดียวที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ ก็เพราะผู้จบการศึกษาในวิชานี้ที่มีความสามารถในการวิจัยได้อย่างเป็นระบบมีเพียงไม่กี่คน อีกทั้งในอดีตเมื่อภาควิชาประวัติศาสตร์ได้อัตราที่จะรับอาจารย์ใหม่เข้ามา ทางภาควิชาก็เห็นว่าวิชาประวัติศาสตร์ทั่วไปขาดผู้สอนและมีความจำที่ต้องรับเข้ามามากกว่าจะรับอาจารย์ที่จะช่วยสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ เพราะมีอาจารย์ประจำอยู่แล้ว

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันทางภาควิชาได้รับอาจารย์ใหม่เข้ามาช่วยสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ซึ่งจะทำให้วิชานี้ดำรงไว้ซึ่งลักษณะพิเศษของการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะของคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ใช้งานศิลปะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาเพื่อ

อธิบายอดีตของสังคมมนุษย์ เพื่อจรรโลงให้นักศึกษามีอิสรภาพทางความคิดและสามารถทำงานวิจัยอย่างเป็นระบบได้ด้วยดุลยพินิจของตนเอง อันเป็นวิถีทางเดียวที่จะดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะของคณะศิลปศาสตร์ในอนาคต

บรรณานุกรม

พิริยะ ไกรฤกษ์. ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓

พิริยะ ไกรฤกษ์. รายงานการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยในอดีตและปัจจุบัน เพื่อเสนอแนะแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะต่อไปในอนาคต" รายงานการวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐

รัชดาพร ศรีภิบาล. "เทวรูปสัมฤทธิ์พบที่ปราสาทสระกำแพงใหญ่" รายงานประจำวิชาทฤษฎีและวิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘ (เอกสารยังไม่ตีพิมพ์)

สุพินดา เจียรพิพัฒน์. "การกำหนดอายุเวลาของสถูปในวัดจามเทวี จังหวัดลำพูน : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ" วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒ (เอกสารยังไม่ตีพิมพ์)

Panofsky, Erwin. *Meaning in the Visual Arts*. New York : Doubleday Anchor Books, 1955.